

OULA SILVENNOINEN & AAPO ROSELIUS

Villi itä: Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros 1918–1921. Helsinki: Tammi 2019. 366 s.

Heimosodiksi kutsutuista suomalaisten vapaajoukkojen sotaretkestä Venäjän Karjalaan ja Viroon itsenäisyytemme alkuvuosina on tähän saakka kirjoitettu etupäässä reippaina isänmaallisina seikkailuretkinä. Aapo Roselius ja Oula Silvennoinen haastavat ansiokkaasti uudessa kirjassaan *Villi itä* perinteisen heimosotahistorian tulkinnat ja asettavat heimosodat eurooppalaisten vapaajoukkojen, Venäjän sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan loppuselvitteilyjen laajempaan kontekstiin.

Roselius ja Silvennoinen näyttävät kirjassaan isänmaallis-militaristisen heimosotamyytin nurjan puolen, kuten heimosoturiensa osallistumisen julmuuksiin, joukkojen kurittomuuden ja lähtijöiden monenkirjavat ja osin kyseenalaiset motiivit. Aidon ja pyyteettömän idealismin pilkahdukset ovat hetkittäin läsnä, mutta rosvoretkimentaliteetti ja sota elämäntapana tempaavat silti heimosoturit pyönteisiinsä. Suomalaisien yhteydet ruotsalaisiin, tanskalaisiin ja saksalaisiin vapaajoukkoihin käydään läpi ansiokkaasti. Keskeiset vapaajoukkojohtajat, kuten Rüdiger von der Goltz, Hans Kalm ja Martin Ekström nousevat esiin kerronnassa, joka ei kuitenkaan ohita erinäisiä koheltavia amatöörejä ja surullisen hahmon ritareita. Viron vapaussota toimi suomalaisten heimosoturiensa suurena verkostoitumistapahtumana. Mielenkiintoinen henkilögalleria marssittaa lukijan silmien eteen legendaarisia Venäjän valkoisten johtajia, kuten sujuvasti puolta vaihtava Stanislaw Bulak-Balahovitš ja kaukasialaisen ruhtinaan tittelin omaksunut Pavel Bermond.

Uskonto astuu *Villissä idässä* vaivihkaa näyttämölle Viroon lähteneen suomalaisen vapaajoukon eli Pohjan Poikien rykmentin pastorin Thure af Björksténin hahmossa. Björkstén oli vihitty papiksi tammi-kuussa 1917. Rykmentin valistus- ja sielunhoitotehtävistä muodostui näin tärkeä osa hänen pappisuransa varhaisimpia kokemuksia. Heti Tallinaan päästyään Björkstén joutui toteamaan, että sukupuolitaudit rehottivat Pohjan Poikien keskuudessa. Tämän seurauksena Björkstén yhdessä rykmentin lääkärin kanssa piti siveellistä ryhtiä kohottavaksi tarkoitettua luennon. Björkstén edusti kansallisromanttista eetosta, joka näki heimosotaretket pyyteettömänä suomensukuisten heimokansojen auttamisena. Hänen kohtaamansa todellisuus oli kuitenkin raadollinen irvikuva tästä idealismista. Aunuksen retken johtaja Gunnar von Hertzen puolestaan puki heimoveljeyden, siveellisyyden ja uskonnon liiton sanoiksi painottaessaan joukoilleen että ”meidän on arvokkaasti suojeltava heimoveljiemme omaisuutta, naisia ja kirkkoa”. Varsinkaan kaksi ensin mainittua eivät olleet turvassa valloittajina esiintyvien heimosoturiensa häikäilemättömyydeltä, mutta myös von Hertzenin heimokolminaisuuden kolmas komponentti eli kirkko sai toisinaan siipeensä. Suomalaiset heimosoturit murtautuivat Vieljärvellä kirkkoon ja veivät sieltä rahaa, hopeita ja ehtoollisviiniä. Tapaus johti ankariin rangaistuksiin, jotka huipentuivat von Hertzenin hyväksymään pääsyyllisen ja yhden arvalla valitun onnettoman teloittamiseen. Kontrasti ihanteiden ja todellisuuden välillä oli vavahduttava.

Aunuksessa oli toki mukana myös kilpensä kirkkaana säilyttäneitä nuorukaisia, kuten jo Virossa

aiemmin sotinut teologian opiskelija Väinö Havas, joka Roseliuksen ja Silvennoisen sanoin ”taisteli Suur-Suomen puolesta Jumalan nimeen”. Havaksella oli valmis visio siitä, miten heimosoturit asettuisivat asumaan valloitetuille alueille viljelemään maata ja turvaamaan itämerensuomalaisen kulttuuripiirin aseistettujen talonpoikien suojeluskunnilla. Tähän voisin lisätä, että Havaksen visio muistutti hätkähdyttävällä tavalla Heinrich Himmlerin näkemystä, jossa idästä valloittettava *Lebensraum* turvataisiin aseistettujen germaanisten talonpoikaissiirtokuntien avulla. Poliittisen kotinsa Havas löysi sittemmin kokoomuksesta.

Heimosodissa ja vapaajoukkojen maailmassa ateistinen bolševismi nähtiin paitsi heimokansojen, myös laajemmin uskonnon ja koko ihmiskunnan vihollisena. Riiassa murhatut papit toimivat osaltaan saksalaisten vapaajoukkojen suorittamien armottomien puhdistusten oikeutuksena vapaajoukkojen vallattua kaupungin bolševikeilta. Suomalaisien vapaajoukkolaisten kokemuksiin Baltiassa kuului myös tutustumisen antisemitismiin. *Villi itä* antaa esimerkkejä antisemitismistä, joka yhdisti niin suomalaisia, skandinaavisia kuin saksalaisia vapaajoukkolaisia. Bolševismi nähtiin juutalaisena salaliittona ja paikalliseen juutalaisväestöön suhtauduttiin epäluuloisesti ja vihamielisesti.

Villi itä maalaa lukijan eteen Suur-Suomen ja heimoaateen varhaiset esitaistelijat tavoittelemassa sotasukupolvea yhdistävää päämäärää, kokemusta kaiken pyhittävästä aseveljeydestä ja rintamamiehuudesta. Heimosoturit eivät Roseliuksen ja Silvennoisen mukaan suostuneet itse kantamaan vastuuta retkiensä epäon-

nistumisesta holtittomuuden, toiveajattelun ja ylimielisyyden seurauksena, vaan vierittivät vastuun Suomen valtion ja vakinaisen armeijan harteille. Heimosotiin nihkeästi suhtautunut presidentti K. J. Ståhlberg sai osansa heimosoturien katkeruudesta. Kuvaavaa on, että kaikkein myrkyllisin palaute tuli uskonnolliselta taholta: kirjassa lainataan *Herättäjä*-lehteä, jonka mukaan Ståhlberg ja hänen poliittinen lähipiirinsä olivat Paholaisen asialla, "saatanan riivaamia, jotka ovat pakanoita pahemmat". Tässä kirjoittelussa alkoi hahmottua se uskonnollis-äärioikeistolainen rintama, joka myöhemmin näki olevansa Jumalan asialla iloittessaan presidentti Ståhlbergin kyydityksestä. *Villi itä* voidaan lukea eräänlaisena prologina Roseliuksen ja Silvennoisen yhdessä Marko Tikan kanssa kirjoittamalle kirjalle *Suomalaiset fasistit*. Heimosodissa luotiin asteittain pohjaa suomalaiselle fasismille, ja monet tulevat fasistit aloittivat taipaleensa kohti Suur-Suomen luomista juuri heimosodissa. Roselius ja Silvennoinen muistuttavat kuitenkin, että osa heimosotureista onnistui Kaarlo Hillilän tapaan palaamaan sotaretkeltä integroituen takaisin rauhanajan siviilielämään ja demokraattiseen yhteiskuntaan.

Kirjan loppuluvussa Roselius ja Silvennoinen vievät lukijat hetkeksi heimosoturien unelmien täytty-mykseen, todellisuudeksi tulleen Suur-Suomeen ja vanhojen Vienan-retkeläisten maisemiin Vuokkiniemen kansalaisjuhlaan kesällä 1941. Loppuluvussa myös heimoaateen palava pensas, pastori Elias Simojoki, pääsee ääneen. Vaikka Roselius ja Silvennoinen eivät alleviivaa sitä, muistuttaa Simojoen hahmo siitä, että heimoaate tarvitsi pappejaan kyetäkseen nousemaan

isänmaallisen oikeiston johtotähdiksi 1920–40-lukujen Suomessa. *Villi itä* avaa huikaisevia uusia näköaloja vapaus- ja heimosotasukupolven kokemusmaailmaan ja se on ehdottomasti suositeltavaa lukemista kaikille tämän epookin historiasta kiinnostuneille.

**André Swanström, dos.
Historian ja uskonnon lehtori
Espoo**

ANNA-MAIJA VILJANEN-PIHKALA

Unkarin yhteiskunnallisen ja kirkkopoliittisen tilanteen vaikutus suomalais-unkarilaisiin luterilaisiin yhteyksiin 1956–1958. SKHST 238. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 2019. 432 s.

Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on monenlaisia ja monentasoisia suhteita eri kirkkoihin. Suhteet perustuvat pääosin maantieteellisiin, tunnustuksellisiin ja laajemmin ekumeenisiiin yhteydenpitomalleihin. Yhtenä erityisenä osana ovat suomalais-ugrilaiset yhteydet, joiden perustana on sekä kielellinen yhteys että tunnustuksellinen yhteys. Kirkollisten yhteyksien alkuvaiheet voidaan Viljanen-Pihkalan mukaan ajoittaa maailmasotien väliseen aikaan. Nykypäivänä yhteydet ovat edelleen voimissaan erityisesti suomalais-ugrilaisien (luterilaisten) pappein-kokousten sekä ystävyysseurakuntatoiminnan kautta.

Viljanen-Pihkalan väitöskirjatutkimuksen tarkoitus on selvittää suomalais-unkarilaisten luterilaisten yhteyksien uudelleen alkamista 1950-luvulla sekä sitä, miten Unka-

rin yhteiskunnallinen ja kirkkopoliittinen tilanne vaikuttivat näihin yhteyksiin (s. 17).

Tutkimus rajoittuu vuosiin 1956–1958. Aikarajaus on perusteltu, sillä toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulla liennytyks ja Unkarin kansannousu vuonna 1956 mahdollistivat Unkarin luterilaiselle kirkolle yhteyksien rakentamisen muiden maiden kirkkoihin. Ajanjakson alussa kesäkuussa 1956 piispa Lajos Ordasin rehabilitointiprosessin osoitetaan alkaneen suomalais-unkarilaisten yhteyksien saattamana. Tutkimus päättyy siihen, kun poliittisesti kylmempi kausi idän ja lännen välillä alkaa ja Unkarin valtiolle mieluinen piispa Zoltán Káldy vihitään virkaansa.

Tarkasteltavalla ajanjaksolla on siis poliittiset rajaukset, joiden välillä kirkolla on ollut mahdollisuus toimia vapaammin. Näiden vuosien tarkastelu antaa uutta tietoa ajasta, jolloin kirkkojen välinen yhteydenpito rautaesiripun yli muutenkin mahdollistui.

Viljanen-Pihkala ei ole käyttänyt lähteinään ainoastaan Suomesta löytyvää aineistoa vaan myös Unkarista löytyvää unkarinkielistä aineistoa sekä valtion että kirkon arkistoista. Näin suomea osaavalle lukijalle tarjotaan mahdollisuus nähdä, miten kirkolliset yhteydet on ymmärretty Unkarissa niin kirkon kuin valtionkin näkökulmasta ja millaisia liittymäkohtia näillä on. Kun kyse on suomalais-ugrilaisista yhteyksistä, on ymmärrettävää, että väitöskirja on kirjoitettu suomeksi. Tulee silti mieleen, kuinka tärkeää olisi saada nämä kansainväliset yhteydet myös kansainvälisen tutkijakunnan tiedoksi. Harva tutkija kykenee lukemaan kahden verrattain pienen kielen tekstejä, joten tulosten soisi tulevan myös kansainvälisesti tietoon – koskee-